

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ АЛІМЕНТНОМУ ДОГОВОРУ ВИКОНАВЧОЇ СИЛИ

Т. С. Андрущенко

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби

Нотаріально посвідчений аліментний договір за своїми правовими характеристиками належить до юрисдикційних актів, що відповідно до законодавства наділяються виконавчою силою. Під цим у науці визначають здатність правового акта викликати його примусове виконання в разі відсутності добровільного виконання з боку зобов'язаної особи; така виконавча сила є одним із проявів юридичної сили правового акта як здатності породжувати юридичні наслідки [1].

Порядком вчинення нотаріальних дій (далі – Порядок) також передбачається, що у випадках неналежного виконання аліментних зобов'язань платником аліментів за договором, аліментні виплати можуть стягуватись на підставі виконавчого напису нотаріуса в беззаперечному порядку. Нині ведеться дискусія щодо механізмів стягнення аліментів на підставі виконавчого напису нотаріуса як одноразових чи багаторазових процесуальних

актів (дій) у нотаріальному та виконавчому процесах [2]. Адже законодавством не передбачено періодичність звернення отримувача аліментів до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису, якщо боржник не сплачує аліменти, невизначеним є і строк дій виконавчого напису для цілей подання його на примусове виконання.

Крім того, заслуговує увагу питання щодо доказів, якими підтверджується безспірність заборгованості та наявність підстав вчинення виконавчого напису з подальшим поданням аліментного договору до примусового виконання. Неоднозначні оцінки сьогодні висловлюються щодо можливості застосування виконавчого напису на договорі про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно.

Надання аліментному договору виконавчої сили здійснюється шляхом вчинення нотаріусом на ньому виконавчого напису. Відповідно

до ст. 17 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчі написи нотаріусів є підставою для відкриття виконавчого провадження і виконання в примусовому порядку аліментних зобов'язань (зобов'язань щодо утримання), передбачених договором [2].

Виконавчий напис є розпорядженням нотаріуса про примусове стягнення з боржника на користь кредитора грошових сум або передачу чи повернення майна кредитору, вчинене на документах (у цьому випадку на аліментному договорі), які підтверджують зобов'язання боржника [3].

Слід зазначити, що нотаріус при вчиненні виконавчого напису не встановлює права та обов'язки учасників правовідносин, а перевіряє безспірність заборгованості в контексті наявності документів з урахуванням положень Переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі вико-

навчих написів нотаріусів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку.

Отже, правова сила нотаріально посвідченого аліментного договору полягає в можливості забезпечення його примусового виконання у безспірному порядку, тобто на підставі виконавчого напису нотаріуса. У такому разі, як зазначала В. Жилінкова, сторонам не треба звертатися до суду, захист їхніх прав здійснює нотаріус шляхом учинення виконавчого напису на борговому документі [4].

Метою цієї статті є визначення юридичної природи виконавчого напису та оцінка його значення як гаранта виконання аліментних зобов'язань.

За загальним правилом, вчинення виконавчого напису належить до одноетапних нотаріальних проваджень, що в своєму розвитку проходить певні стадії. Нотаріальне провадження щодо надання виконавчої сили аліментному договору та вчинення виконавчого напису на борговому документі, за яким стягнення слід проводити частинами, наприклад, періодичні аліментні платежі, становить виняток із загального правила. Тож такі нотаріальні провадження науковці [1] і практики відносять до багатапних нотаріальних проваджень, що пояснюється правовою природою періодичності виконання зобов'язань. Тож кожен етап такого нотаріального провадження пов'язаний із наступним фактом виникнення заборгованості щодо виплати періодичних аліментних платежів.

Відтак, перший етап нотаріального провадження з учинення виконавчого напису щодо аліментного договору складається з нотаріальних дій, спрямованих власне на надання аліментному договору сили виконавчого документа та визначення безспірної заборгованості. Цей етап складається з таких стадій:

1. Стадія відкриття нотаріально

навчого напису щодо аліментного договору, на відміну від стадії відкриття провадження з посвідчення такого договору, є формалізованою та полягає в поданні кредитором (стягувачем або уповноваженим представником) нотаріусу письмової заяви про вчинення виконавчого напису.

2. Підготовча стадія щодо вчинення цього нотаріального провадження передбачає такі нотаріальні дії:

- встановлення особи платника аліментних платежів та їх отримувача, перевірка їх дієздатності;

- перевірка відповідності заяви про вчинення виконавчого напису вимогам закону;

- перевірка відповідності оригіналу документа, на якому має бути вчинений виконавчий напис, вимогам закону (виконавчий напис, як правило, вчиняється тим самим нотаріусом, який посвідчував аліментний договір, а тому повторна перевірка оригіналу не є обов'язковою);

- перевірка умов вчинення виконавчого напису. Однією з умов вчинення виконавчого напису є наявності чи змісту аліментного зобов'язання між сторонами договору;

- перевірка строків, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис.

Відповідно до статті 88 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси вчиняють виконавчі написи на документах, які підтверджують безспірність заборгованості, якщо з дня вимоги минуло не більше трьох років. С. Фурса зазначає, що строки, протягом яких може бути вчинено виконавчий напис, обчислюються з дня, коли у стягувача виникло право примусового стягнення боргу [3].

Стадія безпосереднього вчинення виконавчого напису передбачає дії нотаріуса щодо власне вчинення виконавчого напису на оригіналі (дублікаті документа, що має силу

оригіналу), що встановлює заборгованість. Якщо виконавчий напис не вміщується на документі, що встановлює заборгованість, він може бути продовжений чи викладений повністю на прикріпленому до документа спеціальному бланку нотаріальних документів.

Укладаючи аліментний договір, сторони, як правило, зазначають у ньому санкції, що мають застосовуватися до платника аліментів у разі невиконання ним своїх зобов'язань [5]. А тому до виконавчого напису включають відомості про застосування санкцій до аліментозобов'язаної особи, зазначається їх форма (у вигляді пені або штрафу) та розмір. Разом з тим слід брати до уваги припис пп. 6.1 п. 6 гл. 16 розд. II Порядку, яким передбачено, що за заявою кредитора розмір суми, яка підлягає стягненню за виконавчим написом, може бути встановлений з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення та трьох процентів річних від простроченої суми, якщо інший розмір не встановлений законом або договором. Тож нотаріус під час вивчення документів для вчинення виконавчого напису має роз'яснити заявнику його право подати відповідну заяву. Водночас під час визначення заборгованості нотаріус, за потреби, має роз'яснити, що стягнення аліментів за минулий час та заборгованості за аліментами здійснюється в межах трирічного строку [5].

У справах нотаріуса залишається копія документа, який встановлює заборгованість (аліментний договір), і копія виконавчого напису. Далі нотаріус вносить відомості про вчинення виконавчого напису до реєстру вчинюваних нотаріальних дій та видає документ особі, яка засвідчує це власним підписом у реєстрі.

Нотаріус також зобов'язаний роз'яснити заявнику правила пред'явлення виконавчого напису до виконання у встановлений

законодавством строк. Так, згідно зі ст. 22 Закону України «Про виконавче провадження» та пп. 9.1 п. 9 гл. 16 розд. II Порядку виконавчий напис, за яким стягувачем або боржником є фізична особа, може бути пред'явлений до примусового виконання протягом року з моменту його вчинення [2].

Заслуговує на увагу питання щодо доказів, якими підтверджуються безспірність заборгованості та наявність підстав вчинення виконавчого напису з подальшим поданням аліментного договору до примусового виконання. Так, С. Фурса зазначає, що лише факт невиконання аліментних зобов'язань у добровільному порядку вже є підставою для примусового стягнення аліментів [6]. Тож нотаріусу подається документ, що підтверджує заборгованість, а саме аліментний договір, при цьому з нього має вбачатися безспірність такої заборгованості. А тому укладаючи аліментний договір, сторони повинні передбачити механізм документальної фіксації виконання аліментних зобов'язань щодо сплати аліментних платежів, а в разі їх невиконання можливість документального підтвердження заборгованості, що матиме безспірний характер. Наприклад, якщо аліментні платежі сплачуються через банк, то відповідним доказом може слугувати документ, який підтверджує відсутність грошових надходжень від аліментозобов'язаної сторони. Враховуючи те, що сторони, за згодою між собою, можуть визначити форму й умови розрахунку, при посвідченні договору нотаріус, з огляду на власний досвід, може запропонувати й інші, більш оптимальні для конкретної правової ситуації варіанти документального підтвердження в майбутньому факту невиконання умов аліментного договору.

Практичне значення в цьому плані мають теоретично обґрунтовані позиції О. Дерій, яка пропонує обов'язковим і невід'ємним елементом (частиною) аліментного догово-

ру визнати додаток до нього – акт виконання аліментних обов'язків, якщо за договором передбачено сплату аліментів готівкою, із зазначенням реквізитів депозиту нотаріуса, на який можуть бути перераховані аліменти, якщо стягувач ухиляється від їх отримання [7].

Такий підхід, на нашу думку, є виправданим, оскільки підтвердження заборгованості, у разі її наявності та її безспірності, має вбачатися із власне змісту аліментного договору. Адже безспірність вимог визначається не нотаріусом або стягувачем, а відповідно до Переліку документів, за якими стягнення заборгованості проводиться у безспірному порядку, на підставі виконавчих написів нотаріусів. Слід наголосити, що нотаріус, вчиняючи виконавчий напис, не розглядає спір про право, а лише перевіряє безспірність заборгованості на підставі визначених документів.

Разом з тим щодо вищенаведеної пропозиції О. Дерій в частині визначення обов'язковим і невід'ємним елементом (частиною) аліментного договору додатка до нього у вигляді акта виконання аліментних обов'язків, якщо за договором передбачено сплату аліментів готівкою, вважаємо, що більш вдалим, з юридичної точки зору, у назві такого документа зазначити, що він стосується «виконання аліментних зобов'язань», а не «обов'язків». Альтернативним варіантом документального підтвердження виконання аліментних зобов'язань у вигляді періодичних платежів може слугувати затверджений сторонами аліментного договору графік виплат аліментних платежів. Така форма видається зручною і для випадків, коли договором передбачені санкції за прострочення терміну сплати аліментів. Безперечно, істотною умовою аліментного договору має бути строк (термін) виконання зобов'язання щодо сплати аліментів, недотримання якого встановлюватиметься, виходячи з дати скла-

дання акта виконання аліментних зобов'язань (або графіка виплат аліментних платежів), з якого вбачатиметься прострочення терміну сплати аліментів та застосування до зобов'язаної особи санкцій, якщо вони передбачені договором, або додаткових умов щодо відстрочки чи розстрочки виконання зобов'язання (ст. 530 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)).

Уявляється, що нотаріус залежно від ситуації та на вимогу особи, яка звернулася за вчиненням виконавчого напису, вправі обрати один із таких варіантів: 1) у випадку виникнення заборгованості зі сплати періодичних аліментних платежів вчинити виконавчий напис із визначенням підтверженої суми заборгованості, що є підставою для примусового стягнення її державною виконавчою службою. За таких обставин примусове виконання звертається виключно на суми, що становлять заборгованість; 2) у разі систематичного невиконання аліментозобов'язаною особою обов'язків вчинити виконавчий напис один раз із подальшою передачею аліментного договору на примусове виконання, стягнення за яким буде здійснюватись державною виконавчою службою. У такому випадку нотаріально посвідчений договір із вчиненням на ньому виконавчим написом матиме силу виконавчого документа на весь період встановлених ним аліментних зобов'язань.

Неоднозначні оцінки сьогодні висловлюються щодо можливості застосування виконавчого напису на договорі про припинення права на аліменти у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. Сімейним кодексом України (далі – СК України) та Порядком безпосередньо не передбачено вчинення виконавчого напису на такому різновиді аліментного договору. Проте в юридичній літературі розглядалась проблема забезпечення гарантованості виконання

зобов'язання, передбаченого цим видом аліментного договору. Зокрема, Б. Левківський, спираючись на досвід Республіки Казахстан, пропонує надати такому договору виконавчої сили та зазначає: «Надання при здійсненні виконавчого провадження договору про передачу майна в аліментних правовідносинах однакової юридичної сили з виконавчим написом нотаріуса сприяло б ефективній реалізації права дитини на утримання» [8].

На увагу заслуговують позиції практиків у цьому питанні, які зазначають, що не можна погодитись з окремими авторами, які висловлюють думку щодо неможливості стягнення аліментів за таким договором на підставі виконавчого напису нотаріуса, посилаючись при цьому на Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень». На їх думку, Сімейний кодекс України і Закон України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» одночасно набрали чинності, а норми СК України є спеціальними відносно цих правовідносин [9]. Наведене свідчить про існування жвавої дискусії в цьому питанні.

За частиною першою пункту 1 Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, на підставі яких стягнення заборгованості може здійснюватися у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» закріплює можливість здійснення виконавчого напису щодо всіх нотаріально посвідчених угод з приводу передачі майна [10]. Отже, згідно з положеннями цієї Постанови, утримувана особа або ж її уповноважений представник у випадку неналежного виконання або невиконання зазначеного договору мають можливість звернутись до виконавчої служби для його примусового виконання.

Слід звернути увагу на ту обставину, що в разі вчинення виконавчого напису на аліментному договорі за відсутності доказів, які б підтверджували факт безспірної заборгованості з оплати аліментних платежів, цей виконавчий напис має визнаватися таким, що не підлягає виконанню. Разом з тим з аналізу законодавства вбачається, що практика правозастосування у таких випадках не є однозначною.

Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених цією статтею правил, є недійсними [5]. Однак виникають сумніви щодо використання тут правової конструкції «недійсними» з таких міркувань. Звернення до суду з позовною вимогою про визнання виконавчого напису недійсним, на наш погляд, не відповідає загальним правилам цивільного та цивільно-процесуального законодавства України з тих підстав, що виконавчий напис не є правочином. Так, згідно з вимогами ч. 1 ст. 202 ЦК України, правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Водночас критерій «недійсності» відповідно до ст. 215 ЦК України застосовується виключно до правочинів.

За приписом статті 18 ЦК України нотаріус здійснює захист цивільних прав шляхом вчинення виконавчого напису на борговому документі у випадках і порядку, встановлених законом. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконавче провадження» виконавче провадження є завершальною стадією судового провадження та примусового виконання рішень інших органів [2]. Відповідно до частини другої ст. 17 цього Закону виконавчий напис нотаріуса є виконавчим документом, що підлягає виконанню державною виконав-

чою службою. З наведеного вбачається, що вчинення нотаріусом виконавчого напису є окремим, самостійним способом захисту цивільних прав серед інших способів захисту цивільних прав та інтересів, визначених гл. 3 розд. 1 ЦК України.

Таким чином, є підстави стверджувати, що виконавчий напис у сенсі відповідних положень ЦК України не є правочином, недійсність якого може бути встановлена судом. Тому він може бути визнаний лише таким, що не підлягає виконанню.

На підставі аналізу чинного законодавства встановлено, що стадія відкриття нотаріального провадження з учинення виконавчого напису на аліментному договорі, на відміну від стадії відкриття провадження з посвідчення такого договору, є формалізованою. Нотаріус залежно від ситуації та на вимогу особи, яка звернулася про виконавчий напис, вправі обрати один із таких варіантів: 1) у випадку виникнення заборгованості зі сплати періодичних аліментних платежів вчинити виконавчий напис із визначенням підтвердженої суми заборгованості, що є підставою для примусового стягнення її державною виконавчою службою. За таких обставин примусове виконання звертається виключно на суми, що становлять заборгованість; 2) у разі систематичного невиконання аліментозобов'язаною особою обов'язків вчинити виконавчий напис один раз із подальшою передачею аліментного договору на примусове виконання, стягнення за яким буде здійснюватись державною виконавчою службою. У такому випадку нотаріально посвідчений договір із вчиненням на ньому виконавчим написом матиме силу виконавчого документа на весь період встановлених ним аліментних зобов'язань. ■

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Теорія нотаріального процесу : науково-практ. посіб. / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Алерта ; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
2. Про виконавче провадження : Закон України від 18 червня 1999 р. № 606-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 24. – Ст. 207.
3. Нотаріат в Україні : навч. посіб. – 3-тє вид., доп. і перероб. / За ред. Ю. В. Нікітіна. – К. : КНТ, 2008. – 632 с.
4. Сімейне право України : підруч. /Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 264 с.
5. Андрущенко Т. С. Правові наслідки укладення аліментного договору / Андрущенко Т. С. // Право як ефективний суспільний регулятор : мат. міжн. науково-практ. конф., м. Львів, 6-7 квітня 2012 р. у 3-х ч. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2012. Ч. II. – С. 8-11.
6. Фурса С. Я., Драгневич Л. Ю., Фурса Є. І. Настільна книга нотаріуса: сімейні відносини в нотаріальному процесі. – К., 2003. – 351 с.
7. Дерій О. О. Аліментні зобов'язання у цивілістичному процесі [Текст] : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / О. О. Дерій. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2014. – 18 с.
8. Левківський Б., Виговська Є. Юридична природа договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно. – 2012. – № 6. – С. 61-64.
9. Договір між батьками про сплату аліментів на дитину / Головне територіальне управління юстиції у Полтавській області Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.just.gov.ua/content/90>
10. Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів : постанова Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 р. № 1172 // Офіційний вісник України. – 2015. – № 44. – Ст. 82.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ АЛІМЕНТНОМУ ДОГОВОРУ ВИКОНАВЧОЇ СИЛИ

Т. С. Андрущенко

У статті досліджується юридична природа виконавчого напису нотаріуса як гаранта виконання аліментних зобов'язань. Визначаються процесуальні аспекти стадії відкриття нотаріального провадження з учинення виконавчого напису на аліментному договорі. Встановлено, що стадія відкриття провадження щодо вчинення виконавчого напису з посвідчення такого договору є формалізованою.

Ключові слова: процедура нотаріального посвідчення, виконавчий напис, нотаріальне провадження, аліментний договір, аліментні зобов'язання, погашення аліментних зобов'язань.

Стаття надійшла до редакції: 6.12.2016.